

de gerechtsjournalistiek in vlaanderen

rudi de meyer

Inleiding

Mensen worden bijna instinctmatig gefascineerd door de negatieve en dramatische aspecten van criminaliteit. De ruime belangstelling van het lezerspubliek voor de gerechtelijke berichtgeving bewijst dit. De vaststelling echter dat kranten voor het publiek de belangrijkste informatiebron zijn over criminaliteit en de maatschappelijke reactie erop (opsporing, vervolging, berechting, strafuitvoering, enz...) geeft de populariteit van de gerechtelijke berichtgeving een problematische ondertoon. Uit literatuurstudie en het eigen journalistenonderzoek, waarvan onderhavig artikel de schriftelijke neerslag vormt, zal nl. blijken dat het aanbod criminaliteitsnieuws geconditioneerd wordt door allerlei beperkende factoren, eigen aan de nieuwsproductie. Hierdoor blijft de kennis van het publiek over criminaliteit beperkt en worden bestaande vooroordelen bevestigd. Een rationele houding tegenover dergelijk sociaal probleem zal aldus weinig kansen krijgen. Op een moment dat de Belgische politieke overheid, mede onder druk van de publieke opinie, besloten heeft tot een strengere aanpak van zware criminaliteit en terrorisme (cfr. «Bende van Nijvel», CCC, ...) met maatregelen die rechtstreeks raken aan de vrijheid van de burgers, lijkt ons een reflectie op de productie van gerechtelijk nieuws niet overbodig. Integendeel, slechts zo wordt een juistere interpretatie van het begrip «publieke opinie» mogelijk.

I. Criminaliteit, pers en publieke opinie

I.1. Pers en criminaliteit, een geslaagd huwelijk

Dat we de relatie tussen pers en criminaliteit als een geslaagd huwelijk omschrijven, is niet zonder reden. Criminaliteit beschikt nl. over een opmerkelijk «news appeal» (1), geconstitueerd door een aan-

tal eigenschappen met nieuwsaarde. Zo zijn de meeste delicten eenmalige fenomenen, afgestemd op de dagelijkse verschijningsfrequentie van een krant, met niet zelden een ongewoon en dramatisch karakter. Dit geldt in het bijzonder voor gewelddelicten. Het feit dat criminaliteit in zijn meest dramatische verschijningsvormen meestal kan opgehangen worden aan de actie van concrete personen, maakt dat journalisten dergelijk nieuws vlot kunnen capteren en verwerken. Deze laatste hebben immers een aantal verwachtingen omtrent het nieuws («journalistieke imperaties») (2). Zij willen het nieuwsvergarings- en -verwerkingsproces en de daaruit voortvloeiende stress tot een minimum reduceren. Feiten en gebeurtenissen die actueel, dramatiserbaar, personaliseerbaar en nieuw zijn en die op een conventionele manier kunnen behandeld worden, o.a. door beroep te doen op steeds dezelfde, vertrouwde nieuwsbronnen, maken de beste kans om nieuws te worden. Het «normale», het «alledaagse», het «complexe», het «structurele», het «niet-spectaculaire» en het «procesmatige» daarentegen zullen veel moeilijker een plaats vinden in de krantekolommen. Een en ander maakt dat criminaliteit zelden of nooit in de dagbladpers verschijnt als een algemeen maatschappelijk fenomeen, wel als een mozaïek van criminele incidenten.

I.2. Criminaliteitsnieuws en publieke opinie, een problematische verhouding

Gerechtelijk nieuws is dus het eindproduct van een uitermate complex proces, dat gekenmerkt wordt door keuze en selectie in alle stadia van de nieuwsproductie. Het meest nefaste gevolg van dit nieuwsselectieproces is het scheefgetrokken beeld over criminaliteit dat de publieke opinie beheerst. Zo trekken gewelddelicten alle aandacht naar zich, ook al is daar in vergelijking met hun

reële incidentie geen reden toe (3). Hier fungeren de nieuwsaarden als negatieve katalysator. Men mag bij dit alles niet vergeten dat criminaliteitsberichtgeving kan bogen op een ruime lezersbelangstelling. Dergelijk nieuws vormt vooral voor populaire kranten een waarborg voor de realisatie van het publieksdoel («audience-goal») (4). Onderzoek heeft aangetoond dat ook de Vlaamse pers niet ontsnapt aan deze realiteit (5). De verarmde kennis van het publiek, o.a. wegens een gebrekkige duiding in de gerechtelijke berichtgeving, is mede verantwoordelijk voor een niet-rationele houding tegenover criminaliteit. De reacties van het publiek kunnen variëren van een algemene bezorgdheid over de alsmaar toenemende criminaliteit tot ware gevoelens van angst en onveiligheid. Dergelijke onrustgevoelens kunnen zich bij sommige bevolkingsgroepen vertalen in een verlangen naar meer «law-and-order», een thema waarop politici, het politieke apparaat en de veiligheidsindustrie handig inspelen (6). Het feit dat de meeste mensen zelf geen eigen ervaringskennis bezitten over criminaliteit, althans niet over zware misdrijven, doch in hoofdzaak aangewezen blijven op de kranteberichtgeving, sterkte ons in de overtuiging dat een onderzoek naar profiel en rolverwachtingen van de Vlaamse gerechtsjournalist nuttig is, al was het maar voor een beter begrip van het nieuwsproductieproces.

II. De gerechtsjournalist in Vlaanderen, een journalistenonderzoek

II.1. De onderzoeksmethode

Als onderzoeksmethode opteerden we voor het *gestructureerd mondeling interview*. Het onderzoek zelf was «*exploratief-beschrijvend*», een verkenning van een vrij onbekend domein, met ondezochtsresultaten die aanleiding gaven tot media-sociologische interpretaties, hy-

pothesen in embryonale toestand, die in verder gespecialiseerd onderzoek zouden kunnen getoetst worden.

Bij de samenstelling van de onderzoekspopulatie werd in eerste instantie volledigheid nagestreefd. Zo kwamen we aan een totaal van 25 beroepsjournalisten en stagiairs (aspirant-beroepsjournalisten), waaronder 5 free-lance journalisten en 20 redacteuren in vaste dienst bij 6 krantengroepen. Gemakshalve werkten we met 6 krantetitels: Het Laatste Nieuws (HLN), Het Belang Van Limburg (HBvL), Gazet Van Antwerpen (GVA), Het Volk (HV), Het Nieuwsblad (HNB) en De Morgen (DM). Alle ondervraagde journalisten verzorgden dagelijks de gerechtelijke berichtgeving, hetzij «full-time» hetzij voor een bepaald gedeelte van de arbeidstijd (minimum de helft). Bij de samenstelling van het aantal journalisten per krant werd rekening gehouden met het criminaliteitsvolume en de mate van gerechtelijke activiteit in een bepaalde regio én met het bereik van de kranten in de verschillende provincies. Voor DM werd, als enige progressieve krant in Vlaanderen, uitzondering gemaakt op deze regels.

De vragenlijst zelf werd opgebouwd rond volgende thema's: personalia en profielbeschrijving, journalistieke loopbaan, motivatie, de journalist als «lid van een dagbladorganisatie», als «collega» en «nieuwsverwerker», de identificering van verdachten in persartikels (7).

Het ideologisch profiel van de Vlaamse gerechtjournalist met betrekking tot thema's van criminele politiek (bestrafing en bejegening van delinquenten) werd onderzocht met een schriftelijke enquête (8).

11.2. Profiel van de Vlaamse gerechtjournalist

Gerechtjournalisten zijn voornamelijk mannen, meestal gehuwd, en hun gemiddelde leeftijd bedraagt 42 jaar. Het overgrote deel onder hen is afkomstig uit de sociale middenklasse. Journalisten jonger dan 45 jaar hebben doorgaans een hogere opleiding (NUHO/Universiteit) genoten dan de «ouderen» (Humaniora). Bijna de helft van de ondervraagden was reeds 11 jaar of meer actief in de gerechtjournalistiek. Deze laatste vaststelling én de vrij hoge gemiddelde leeftijd wijzen erop dat de gerechtelijke berichtgeving een volwaardige rubriek is, geen doorgangsfase, tenzij voor een minderheid, naar «meer verheven» vormen

van journalistiek en zeker geen rubriek voor «groentjes». Dit betekent dat men als gerechtelijk verslaggever «zijn weg kan maken». De beroepstevredenheid ligt overigens zeer hoog.

De algemene motivatie van de journalisten voor hun beroep bleef niettemin algemeen, vaag en ongedefinieerd. Peilen naar de meer specifieke motivering voor de gerechtjournalistiek als dusdanig bracht een nog frappantere afwezigheid van enige persoonlijke interesse en idealisme aan het licht. Niet verwonderlijk als blijkt dat het overgrote deel van de journalisten in het vak is terecht gekomen als gevolg van bureaucratische processen en interne werkverdeling op de krant. De helft van de ondervraagde journalisten kon zich voltijds inlaten met het vergaren en verwerken van gerechtelijk nieuws. De overige helft diende dit alles te combineren met andere journalistieke opdrachten, meestal het verzorgen van regionaal nieuws. De twee belangrijkste werksferen voor elke gerechtjournalist zijn enerzijds de informatiegaring binnen en buiten de officiële informatiecircuiten en anderzijds de rechtbankverslaggeving. De ondervraagde gerechtjournalisten hebben we opgesplitst in 3 categorieën of typen van redacteuren: de *nieuwsjagers*, de meest temperamentvolle journalisten met veel zin voor «story writing», wat het best tegemoet komt aan de «human interest»-functie van gerechtelijk nieuws, de *verslaggevers*, pragmatischer en afstandelijker in de benadering van de onderwerpen en de *rechtbankverslaggevers* die het meest beantwoorden aan het klassieke en populaire beeld van de gerechtjournalist.

Over het ideologisch profiel van gerechtjournalisten zijn we voorzichtig met te verregaande interpretaties daar slechts 72% van de journalisten de schriftelijke enquête i.v.m. houding tegenover een aantal thema's van criminele politiek beantwoord hebben. Wel moet de vooronderstelling dat gerechtjournalisten «rechts», «conversatief» en «law and order»-gezind zijn ernstig relativerend worden. De houding van de ondervraagde journalisten getuigde nl. meer van een *geliberaliseerde visie* op bejegening van delinquenten dan van een strikt repressief-conservatieve ingesteldheid. Globaal gezien nemen Vlaamse gerechtjournalisten hier eerder een centrumpositie in.

11.3. Rolverwachtingen van de gerechtjournalist

Zoals elke journalist moet ook de gerechtelijke verslaggever rekening houden met een aantal rolverwachtingen, voortvloeiend uit zijn positie als *lid van een dagbladonderneming*, een organisatie met een eigen sociale code, als *collega* en als *nieuwsverwerker* (9).

11.3.A. Zo kan de gerechtjournalist de geldende redactionele lijn niet negeren. Dit betekent dat hij het politiek-ideologisch profiel en de morele code van de krant moet respecteren, het gezag van de hoofdredactie aanvaarden en bereid zijn het nieuws volgens het door de redactie vastgelegde schema te verwerken. Doorheen interacties met collega's heeft de journalist een socialiseringsproces ondergaan en weet hij bijgevolg wat kan en wat niet kan geschreven worden. Dit is vooral van belang bij het verslaan van gerechtelijk nieuws met een politieke dimensie. De journalist beschikt hier echter over een heel arsenaal «technieken» waarmee hij dergelijke problemen kan oplossen of omzeilen (bv. het «sec», afstandelijk feitenrelaas, het veelvuldig gebruik van «statements»). Niettemin behoudt de gerechtjournalist binnen de dagbladorganisatie een aanzienlijke vrijheid en autonomie, dit zowel op het stuk van de nieuwsvergaring als de nieuwsverwerking.

11.3.B. Collegialiteit veronderstelt een aantal afspraken en regels die de journalist moet respecteren, tenminste voor zover hij wil mee genieten van de voordelen van een «gedeelde informatiecircuit», waarbij alle langs officiële weg verkregen informatie aan de collega's wordt doorgespeeld («ketting vormen»). Collegiale verwachtingen worden voortdurend bedreigd door de «primeurjacht» van één of meerdere journalisten. Echte collegialiteit en concurrentie komen nochtans in hun zuivere vorm bijna niet voor, in werkelijkheid gaat het steeds om een mengeling van beide

11.3.C. De meest problematische rol van de gerechtjournalist was naar ons gevoel deze van nieuwsverwerker. De complexiteit van de verhouding gerechtjournalist - nieuwsbron maakte dat deze rolcomponent bijzondere aandacht kreeg.

III. De gerechtsjournalist en zijn nieuwsbronnen

III.1. Officieel versus officieus

De relatie journalist - nieuwsbron berust op wederzijds vertrouwen, is zeer complex en veronderstelt de inachtnaam van een aantal spelregels, o.a. het respecteren van informatie-embargo's (het niet publiceren van officieel meegedeelde informatie teneinde het gerechtelijk onderzoek niet te bemoeilijken) en volstrekte geheimhouding van de bronnen. Kortom, van de journalist wordt verwacht dat hij zich als een loyale partner gedraagt.

In een circulaire van Min. Vermeylen uit 1965 werden de parketten aangemaand tot meer openheid jegens de pers. Aldus werd het licht op groen gezet voor een regelmatige informatieverstrekking aan de pers, hetzij bij monde van een woordvoerder van het parket, hetzij bij monde van de hoofdcommissaris van gerechtelijke politie. De *a-journalistieke informatieverstrekking door deze officiële woordvoerders en de wettelijk voorgeschreven geheimhouding van het gerechtelijk*

onderzoek echter drijven de journalisten naar andere, officieuze nieuwsbronnen in gerechtelijke en politieke kringen.

Na bevraging van de journalisten over hun persoonlijk bronnenbestand werd volgende trend vastgesteld: *100% bereikbaarheid van het officiële informatie-circuit* (persconferenties, briefings, routinematige telefonische contacten) enerzijds versus *variabele bereikbaarheid van de officieuze bronnen* anderzijds.

Grafiek: bereikbaarheid van de bronnen

III.2. De differentiële bereikbaarheid van officieuze bronnen: enige mogelijke verklarende factoren

A. BRON

1) *Hiërarchische positie van de informant*: hoe hoger de positie van de desbetreffende informanten op de hiërarchische ladder, hoe minder journalisten het genoeg hebben er informatie van te verkrijgen.

2) *Pro-actieve benadering van de pers*

door sommige politieke en gerechtelijke instanties.

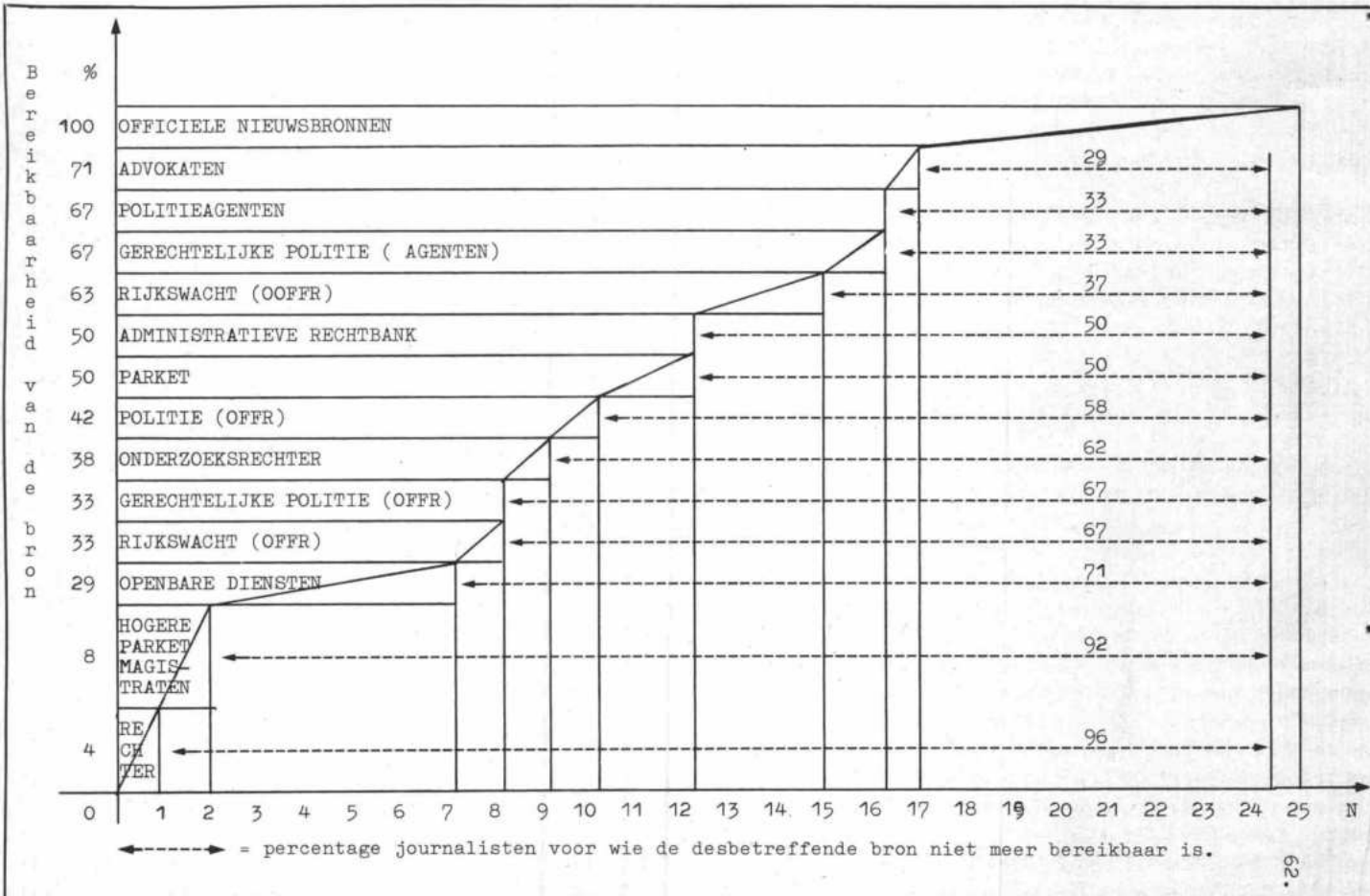
B. JOURNALIST

1) *Beroepservaring*

2) *Ideologisch profiel van de krant waar de journalist werkzaam is.*

A.1. De topkaders van politie, rijkswacht en gerechtelijke politie bleken voor de helft minder bereikbaar dan het «voetvolk». Een expliciete voorkeur van sommige journalisten voor het heet-van-de-naald-nieuws, nl. informatie van hen «die het werk doen» (agenten, onderofficieren), is hier niet vreemd aan. Toch speelt de ervaring van de journalist mee (zie B.1), samen met het soort krant waarmee hij geassocieerd wordt (zie B.2).

In vergelijking met het politieel «voetvolk» is het parket veel minder gemakkelijk bereikbaar voor de journalist, een onderzoeksrechter zelfs maar voor 38%. Mede wegens hun grotere verantwoordelijkheden bij opsporing en onderzoek, lijken deze instanties zich meer gebonden te voelen aan hun (wettelijk voorgeschre-

ven) zwijgplicht. De ervaring en leeftijd van de journalist doet hier echter heel wat water bij de wijn.

De openbare diensten (900 en brandweer) zouden slechts in beperkte mate aan informatieverstrekking doen. Niettemin zitten hier de echte tipgevers, zij die spontaan de journalist of de redactie op de hoogte brengen van allerlei rampen en ongevallennieuws.

A.2. Sommige instanties lijken pro-actief de pers te benaderen. In hoofdzaak advocaten percipiëren de pers als een gemakkelijk (en goedkoop) public relations-medium en ze zijn vrij gul met hun informatie.

Een echte pro-activiteit naar de pers toe vinden we bij de gerechtelijke politie, maar nog meer bij de rijkswacht, overigens het belangrijkste en best geëquipeerde politieel orgaan in België, o.a. op het stuk van opsporing en bestrijding van criminaliteit. De rijkswacht en de gerechtelijke politie hebben bovendien een opvallend selectieve voorkeur voor welbepaalde krantetitels en hun journalisten. Voor een politiedienst zoals de rijkswacht die ook in het publieke domein heel actief is (bv. verkeersveiligheid), is het imago naar de burgers toe enorm belangrijk (cfr. reclamecampagne «De rijkswacht uw vriend»). Een «goede pers» kan hiertoe meer dan een steentje bijdragen. Daarom zullen journalisten, verbonden aan kranten die bereid zijn dit imago mee te helpen uitbouwen op actieve of passieve wijze, bv. door af te zien van subjectieve of ideologische kritiek op het apparaat, eerder dan anderen in de rijkswacht, en dit op alle hiërarchische niveaus, een gewillige informant vinden.

B.1. Een cruciaal element in de uitbouw van een uitgebreid net van informanten is de beroepservaring van de journalist. Een beginnend journalist zal zich doorgaans tevreden moeten stellen met de officiële informatieverstrekking en, eventueel, met een aantal informele bronnen, bij wie hij door oudere collega's op de krant werd geïntroduceerd.

Pas na een aantal jaren in het vak zullen geleidelijk meer deuren voor hem opengaan (tenminste als hij zich houdt aan de spelregels van de vertrouwensrelatie): politieagenten, rijkswachters, agenten van de gerechtelijke politie, een substitoot of een politieofficier.

Vijf tot tien jaar in het vak is een noodzakelijke voorwaarde om ook bij onder-

zoeksrechters en officieren van de gerechtelijke politie en rijkswacht voet in huis te krijgen.

Goede contacten op de hoogste echelons van het parket zijn een exclusiviteit voor de «*eminences grises*» van de gerechtelijke verslaggeving.

B.2. Alle journalisten kunnen vrij probleemloos voor hun informatie aankloppen bij het politieel «voetvolk» (met uitzondering van de rijkswacht), bij de advocaten en uiteraard ook bij de officiële bronnen. Op dit niveau oefent het ideologisch profiel van de krant geen invloed uit. De verschillen tussen de kranten onderling worden pas goed duidelijk wanneer men de contacten met de rijkswacht onderzoekt. GVA is zeer goed «geïntroduceerd», evenals HNB, HLN en HBVL. HV doet het iets minder goed en DM komt zelfs helemaal niet aan bod. Een quasi-gelijkaardige situatie doet zich voor op het vlak van de relaties van de diverse kranten met de gerechtelijke politie. Het ideologisch profiel met de daaruit voortvloeiende redactionele houding tegenover een in wezen repressief politieapparaat kunnen als mogelijke verklaring aangevoerd worden.

III.3. De gerechtsjournalist en zijn nieuwsbronnen, een symbiotische relatie?

Samengevat kunnen we stellen dat de informatieverstrekking omtrent criminaliteit en zijn bestraffing *gemonopoliseerd* wordt door het parket en de diverse politiebureaus met bevoegdheid van gerechtelijke politie.

Zulks heeft uiteraard zijn weerslag op de beeldvorming bij het publiek over criminaliteit. De eenzijdige informatiegaring door de journalisten schept immers de contouren waarbinnen de criminaliteitsverslaggeving zich kan ontwikkelen. Het politieel perspectief van «bestrijding van criminaliteit» zal in overwegende mate de berichtgeving kleuren. CHIBNALL typeert de verhouding journalist - nieuwsbron met de begrippen «*symbiose*» en «*assimilatie*», die als een tweeenheid moeten begrepen worden. Een symbiose tussen journalist en bron ontstaat wanneer de relatie meer wordt dan gewoon «vragen om informatie» (10). Enkele journalisten noemden het zelf een «donnant-donnant»-systeem. Informatie in ruil voor een «goede pers», «naam in de krant», het onderling uitwisselen van informatie,

publicatie van opsporingsberichten en robotfoto's, kortom al datgene wat we zouden kunnen omschrijven als informatieve en promotionele hulp. Toch is het de journalist die informatie vraagt en niet andersom. De bron kan best zonder de journalist, de journalist niet zonder bron. Deze laatste kan ten allen tijde weigeren ook maar iets te zeggen zonder zijn werk er door te bemoeilijken. Voor de journalist echter is het «opdrogen» van een goede bron een ware ramp, tenzij hij over een zeer uitgebreid informantennet beschikt. M.a.w. de bal ligt voortdurend in het kamp van de journalist. Hij moet het initiatief nemen. Hij is het die zich uiteindelijk voor een stuk afhankelijk maakt en zich dient te schikken naar de door de bron gestelde eisen en verwachtingen. Misschien is dit wel de ultieme tragedie van de gerechtelijke verslaggeving.

Tegen deze achtergrond van *eenzijdige interactie* krijgt de assimilatie journalist - bron gestalte. «It is in fact a complex process of socialization by which the journalist's frame of reference, methods of working and personal system of perceptions and understandings are brought into line with the expectations of his sources» (11).

De selectieve kritische ingesteldheid — kritiek is mogelijk voor zover de eigen persoonlijke bronnen niet in het geding zijn —, de overwegend technische thema's van opsporing en onderzoek als voorwerp van eventuele kritische uitlatingen, het objectieve en neutrale feitenrelaas over corruptie en bevoegdheidsovertreding van politiefunctarissen en de quasi-afwezigheid van meer fundamentele, ideologische kritiek op het functioneren van de diverse sociale controle-apparaten zijn naar ons gevoel aanwijzingen voor het feit dat ook de Vlaamse gerechtsjournalisten niet ontsnappen aan dit assimilatieproces. Inhoudsanalytisch onderzoek over dit probleem lijkt ons aangewezen.

Voorlopig blijft de vraag of de term «criminaliteitsberichtgeving» niet beter vervangen wordt door «politieverslaggeving» uiterst zinvol.

IV. Gerechtsjournalistiek en sociale controle (12)

IV.1. Berichtgeving over criminaliteit als medium voor sociale controle

Hoger stelden we dat als gevolg van het nieuwsselectieproces de gerechtelijke

berichtgeving medeverantwoordelijk kan gesteld worden voor de verschraalde kennis van het publiek over het criminaliteitsprobleem. «De doorsnee criminaliteitskennis bij de bevolking blijkt dus weinig in overeenstemming met de wetenschappelijke inzichten hieromtrent» (13). Deze vaststelling wint nog aan belang wanneer men bedenkt dat de reactie van een individu op criminaliteit bepaald wordt door zijn kennis ervan (14). Overbenadrukking van bepaalde delictsoorten ten nadele van andere, met een agenda-setting ten voordele van geweldcriminaliteit en een gebrek aan duiding in de berichtgeving, maken dat het publiek het sociale fenomeen «criminaliteit» niet rationeel inschat, maar op een stereotiepe wijze benadert. Criminaliteit wordt vereenzelvigd met geweldcriminaliteit. Bezorgdheid over de «alsmaar stijgende criminaliteit» en onrustgevoelens bij de bevolking verscherpen de vraag naar een repressievere aanpak van het probleem.

Dit «Alltagswissen» (15) kan rechtstreeks invloed uitoefenen op *informele sociale controleprocessen* tussen mensen onderling. Zo is bv. de aangiftebereidheid, nl. de mate waarin burgers het de moeite waard vinden delicten «aan te geven» bij de politie, afhankelijk van de voorstelling die mensen hebben over sommige delicten en het type van dader. Nog belangrijker zijn de informele sociale controleprocessen die het werk van de formele, officiële controleinstanties verder uitbouwen en doorzetten. Van zodra iemand officieel, o.a. door een veroordeling, als «delinquent» is geëtiketteerd, zal deze persoon in informele sociale contacten met burens, werkgevers, collega's nog eens extra geïsoleerd worden. De gebrekkige, stereotiepe kennis over criminaliteit zal een open en niet-repressieve bejegening van delinquenten in de weg staan en stigmatiseringsprocessen (16) bevorderen.

Ook op het stuk van de *formele sociale controle* laten «Alltagstheorien über Kriminalität» hun invloed gelden, en dit onder de vorm van persoonlijke voorstellingen van politiefunctionarissen, parketmagistraten en rechters, die gaan meespelen op belangrijke beslissingsmomenten, bv. bij het al dan niet seponeren van een zaak of bij de straftoemeting (17). Gesteld dat de officiële sociale controleinstanties en uiteindelijk elke maatregel van criminele politiek door de bevolking moet gesteund en gelegitimeerd worden,

vervullen «Alltags-theorien» een uiterst belangrijke rol, vooral als bestendinging en legitimatie van een conservatieve criminele politiek. «In diesem Sinne kann man davon sprechen, daß die Konstitution von Wissen über Kriminalität als wesentlicher Faktor sozialer Kontrolle zu bezeichnen ist» (18).

IV.2. Criminaliteitsberichtgeving of politieverslaggeving?

Hoger beschreven we het assimilatieproces journalist - nieuwsbron, waarbij de eerstgenoemde gaandeweg, bijna noodgedwongen, het perspectief van waaruit politie en parket criminaliteit bekijken, overneemt. HALL noemt de pers dan ook een «secondary definer» die de aanvankelijke visies op en interpretaties van gebeurtenissen in de criminele en gerechtelijke sfeer door de politieke en juridische instanties («primary definers») reproduceren en op creatieve wijze transformeren in een voor het lezerspubliek aanvaardbare en begrijpelijke taal. Het meest problematische bij dit alles is volgens HALL de *éénzijdige visie op criminaliteit* die het publiek wordt voorgeschoteld. De «strijd tegen de criminaliteit» staat centraal. Dit is trouwens de belangrijkste taak van elke politieke instantie. Hierbij komt nog dat criminaliteit sowieso «moeilijk» ligt bij de publieke opinie. De meeste vormen van criminaliteit worden doorgaans beschouwd als regelrechte inbreuken op orde en gezag. Delicten tegen eigendom en de persoon vinden weinig of geen gratie bij het grote publiek. «Dominant definitions command the field of signification relatively unchallenged. What debate there is tends to take place almost exclusively within the terms of reference of the controllers» (19).

Gerechtelijke berichtgeving verschijnt hier als een *steunpilaar voor de sociale controleinstanties*. Het maakt bepaalde acties, maatregelen en strategieën ter bestrijding van de criminaliteit aanvaardbaar voor de publieke opinie. Dan toch maar «politieverslaggeving»?

IV.3. De sociaal-integratieve functie van de gerechtelijke berichtgeving

Een derde sociale functie, die de gerechtelijke berichtgeving vervult, is het *aanwakkeren van het normen- en waardenbesef van de burgers*. Door dagelijks diverse vormen van afwijkend gedrag in

de openbaarheid te gooien, helpen kranten het geldende waarden- en normenpatroon in een samenleving versterken. Een dergelijke visie gaat terug op wat DURKHEIM de «sociale functie van afwijkend gedrag» heeft genoemd. Door een negatief voorbeeld wordt de «bedreigde» sociale consensus gereactiveerd (20). Men zou zelfs kunnen stellen dat de gerechtelijke berichtgeving hierdoor een algemeen preventieve functie vervult. Deze functionaliteit van de gerechtelijke berichtgeving wordt pas echt relevant wanneer de dichotomie «goed» - «kwaad» aan de orde is, bv. wanneer de gemeenschap geconfronteerd wordt met een golf van zware criminaliteit. Niet zelden wordt hierop zeer emotioneel en geëngageerd gereageerd door de media-mensen (bv. persartikels over supportersgeweld in de voetbalstadia, Bende van Nijvel, CCC, ...). Het gaat dan telkens om «wij», de samenleving, versus «zij», de «folkdevils» (21), een wit-zwart tekening zonder veel tussenschakeringen. De publieke opinie zal hierdoor vlug partij gekozen hebben. Op deze wijze helpt de pers mee aan de versterking van het normbesef van de lezer-burger en wordt een opinieklimaat gecreëerd dat de acties van de sociale controleinstanties gunstig gezind is, in die mate zelfs dat mensen bereid kunnen zijn een stuk van hun vrijheid op te offeren ten voordele van meer formele sociale controle.

IV.4. De schandpaalfunctie van de gerechtelijke berichtgeving

De hierboven beschreven sociaal-integratieve functie van de pers zal het meest effect sorteren wanneer dit zo concreet mogelijk gebeurt, o.a. door het identificeren van verdachten, beschuldigen en veroordeelden, een journalistieke praktijk die bijzonder stigmatiserend werkt voor de desbetreffende personen, met alle negatieve gevolgen vandien. Uit ons onderzoek is gebleken dat het al dan niet noemen van namen van verdachten voor de meeste journalisten een «*gewetenskwestie*» is, waarbij van geval tot geval wordt afgewogen zowel vóór als na een veroordeling. Van een echte, *ongeschreven*, doch algemeen geldende *beroepsdeontologie* kan dan ook geen sprake zijn. Het voortdurend laten doorwegen van persoonlijke morele criteria blijft immers onvoorspelbaar. In sommige gevallen wordt identificering zelfs gehanteerd als een soort «extra-straf», afhankelijk

van de persoonlijke attitude van de journalist tegenover bepaalde delictvormen en typen van delinquenten. Niet zelden is de druk van concurrerende kranten zo groot dat een journalist toch besluit tot het vrijgeven van namen, ook al was hij dit aanvankelijk niet van plan. Publieke personen en slachtoffers van delicten genieten het minst bescherming. Zij worden bijna de facto geïdentificeerd in de kranteberichten.

De personalisering van de gerechtelijke berichtgeving en de identificering van verdachten is op twee wijzen functioneel. Enerzijds trekt zij de officiële sanctie voor iemand die de geldende normen heeft overtreden door tot in het informele sociale controlenetwerk. De gestigmati-

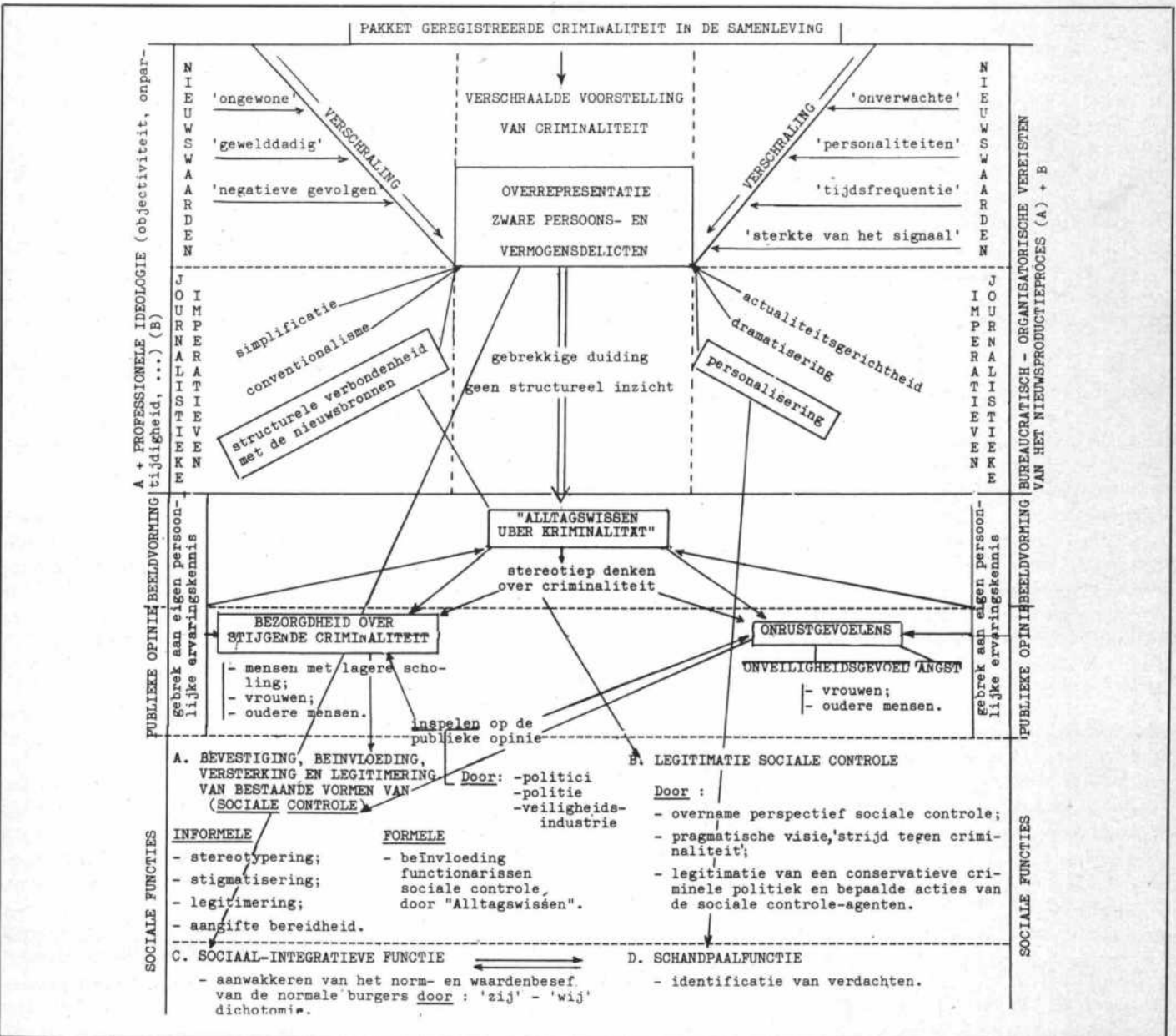
seerde mens wordt «extra» gestraft door negatieve bejegening en afwijzing door de directe sociale omgeving. Hij blijft een «gecontroleerd» en «te controleren» persoon. Anderzijds betekent de schandpaalfunctie dat concrete personen opgeofferd worden ten voordele van een hoger, algemener doel, nl. versteviging van het normbesef der burgers. Door iemand op dergelijke manier «aan de schandpaal te binden» weet de goeemeente onmiddellijk en duidelijk wie ze tegenover haar heeft staan. De «deviant» wordt op die manier geïsoleerd, wat de sociale controle vergemakkelijkt en legitimeert. In deze zin gaat de vergelijking tussen gerechtelijke berichtgeving en de Middeleeuwse schandpaal nog steeds

op (22).

IV.5. Naar een herwaardering van de «macht van de media»?

Door te opteren voor een functionele benadering van de gerechtelijke berichtgeving hebben we de meer fundamentele invloed aangeduid die de media kunnen uitoefenen op het globale socio-culturele systeem van een maatschappij (23). Het

Samenvattend schema: Het productieproces van criminaliteitsnieuws en de sociale functies ervan

in de criminaliteitsberichtgeving verankerde «Alltagswissen über Kriminalität» bevestigt de reeds bestaande stereotypen en ingesteldheden van de lezers. Het steeds opnieuw raadplegen door journalisten van nieuwsbronnen uit de formele sociale controle-instellingen verhindert elke vernieuwende visie op criminaliteit. De bejegening van delinquenten is bijgevolg gedoemd te blijven steken in een conformistisch keurslijf van repressieve ingesteldheden, wat elke poging tot een vernieuwde en meer humane criminele politiek onmiddellijk de pas afsnijdt. De invloed van de gerechtelijke berichtgeving op de publieke opinie is dus niet gering. Hier zijn de media, in casu de geschreven pers, naar ons gevoel zeer machtig. Dit alles brengt de verantwoordelijkheid van gerechtsjournalisten sterk op het voorplan, al moet men er rekening mee houden dat ook zij maar een deel zijn in het ganse nieuwsproductieproces, een complexe aangelegenheid met dwingende bureaucratisch-organisatorische vereisten en stringente rolverwachtingen, die het persoonlijk engagement van de journalist al eens durven overstijgen. Een grondige bezinning over aard en toekomst van de gerechtsjournalistiek is dus zeker niet overbodig.

V. Gerechtsjournalistiek: naar een nieuw profiel

Waar tot op heden de gerechtsjournalistiek geconditioneerd wordt door het «publieksdoel», zou in de toekomst een beter *evenwicht* moeten nagestreefd worden *tussen dit publieksdoel* — criminaliteit zal nu eenmaal de nieuwsgierigheid van de lezer blijven opwekken — en een «*prestigedoel*», met meer aandacht voor de journalistieke kwaliteit van de berichtgeving. Een herdenking van de positie van de gerechtsjournalist zou zich rond de volgende assen kunnen voltrekken.

1. Het doorbreken van de nieuwswaardenspiraal

Dit kan mits een zich laten oriënteren door andere criteria bij de nieuwsverga-

ring en -verwerking, met meer ruimte en aandacht voor de complexiteit, het structureel en procesmatig karakter van criminaliteit. Dit betekent concreet: meer aandacht voor fasen in de strafrechtsbedeling die tot op heden weinig aan bod kwamen in de gerechtelijke berichtgeving; minder nadruk op symptomen, meer op socio-structurele processen die eraan ten grondslag liggen; criminaliteit meer voorstellen als algemeen sociaal probleem dan als spektakel; rechtbankverslaggeving die het «story minded» overstijgt en meer oog heeft voor de algemene informatieve waarde van bepaalde processen en vonnissen waardoor de burgers-krantlezers een beter begrip krijgen van hun eigen rechtspositie met bijhorende rechten en plichten.

2. Een onafhankelijker opstelling tegenover de nieuwsbronnen

Slechts door een onafhankelijker opstelling tegenover de nieuwsbronnen (vooral deze in de gerechtelijke en politieke sfeer) kan de gerechtelijke verslaggever zijn journalistieke opdracht naar behoren vervullen, nl. het verzekeren van de publicistische controle op het functioneren van het gerechtelijk en politieel apparaat. Het veilig stellen van de onafhankelijkheid zou bv. kunnen gebeuren door het interpreteren, nuanceren en, zo nodig, bekritisieren van «statements» of beleidsmaatregelen van politieke en juridische instanties, het raadplegen van «alternatieve» bronnen buiten politieke en gerechtelijke sfeer (gespecialiseerde literatuur, wetenschappelijke experts), meer en betere berichtgeving verstrekken over het functioneren zelf van het politieel en gerechtelijk apparaat.

3. Een wettelijke regeling als oplossing voor het identificatieprobleem

De zware sociale gevolgen van een identificatie in persartikels zowel voor de betrokkene als voor diens familieleden en de vaststelling dat gerechtsjournalisten bij het dilemma naam of geen naam terugvallen op persoonlijke, morele criteria, eerder dan op een uniforme deontologische code, sterkte ons in de overtuiging dat dit probleem enkel met een wet-

telijke regeling kan opgelost worden. Het wetsvoorstel van M. Smet en H. Suyckerbuyck (24) ter bescherming van de privacy van verdachten, dat elke identificatie wil verbieden tot aan de veroordeling, is alvast een lovenswaardig initiatief, alhoewel een aantal «correcties» zich opdringen. Er is immers niet alleen het persoonlijkheidsrecht van de verdachte dat gevrijwaard moet worden, ook de persvrijheid moet gerespecteerd blijven. De persvrijheid, op een juiste manier begrepen, garandeert immers «publicistische controle» op de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht en hun instellingen. Gerechtelijke berichtgeving zou in deze zin kunnen beschouwd worden als een vorm van die publicistische controle op het functioneren van de rechtspraak. Zij ligt in het verlengde van de openbaarheid van de gerechtelijke debatten, een grondwettelijk recht dat de verdachte wil beschermen tegen de rechterlijke macht. Met deze publicistische controle houdt het hoger vermeld wetsvoorstel geen rekening. Wij pleiten dan ook voor een aanpassing van het wetsvoorstel: een identificatieverbod tot aan de veroordeling en, wat ons betreft, ook nadien teneinde maximale resocialiseringskansen te waarborgen, maar met enkele duidelijk omschreven uitzonderingsgevallen. M.a.w. identificering van verdachten zou mogelijk moeten zijn:

- wanneer het delicten betreft met belangrijke politieke implicaties (cfr. Watergate);
- wanneer de publicistische controle op het functioneren van de gerechtelijke opsporings- en vervolgingsinstanties dit vereist (bv. iemand wordt in voorhechtenis geplaatst zonder voldoende reden);
- in geval van zeer zware criminaliteit, wanneer het algemeen belang en de openbare veiligheid voorrang hebben op de privacy van verdachten;
- wanneer het om publieke personen gaat, politici en vedetten wiens privéleven, althans sommige aspecten ervan, toch reeds voor een groot stuk «eigendom» van de openbaarheid zijn geworden (25).

Eveneens zou een dergelijke wet de opsporingsberichtgeving (robotfoto's, opsporingsberichten van de gerechtelijke politie) kunnen regelen door criteria vast te leggen die dergelijke berichten rechtvaardigen. Ook de bescherming van de privacy van slachtoffers van delicten vereist een wettelijke regeling.

4. Verzekeren van de publicistische controle op het functioneren van het gerechtelijk apparaat

Een aantal maatregelen zijn noodzakelijk wil deze publicistische controle alle kansen krijgen:

- wettelijke erkenning van het beroepsgeheim of verschoningsrecht voor journalisten;
- mogelijkheid tot consultatie van de gerechtelijke agenda zoals die wordt opgemaakt door de griffies van de diverse rechtbanken;
- officieel verspreide informatie van het parket in functie van de publicistische controle («klare taal» spreken, de pers minder als vijand beschouwen, fouten en misstappen van politieke en gerechtelijke instanties niet verhullen). De vraag rijst of het niet aangeraden zou zijn dat in grote steden het inlichten van de pers wordt toevertrouwd aan professionele voorlichters die tussen de pers en de gerechtelijke instantie staan. Het degelijk voorlichten van de pers mag immers geen tussendoortje zijn. De publieke opinie heeft recht op degelijke informatie over het functioneren van het gerechtelijk apparaat. Dit zou pas een ware democratische daad zijn...

Noten

- (1) Voor een beter begrip van het nieuwsselectieproces en de criteria die daarbij gehanteerd worden, zie: GALTUNG, J. & RUGE, M., Structuring and selecting news. In: COHEN, S. & YOUNG, J., (eds.), *The manufacture of news*, London, Constable, 1981, pp. 52-63.
- (2) Zie: CHIBNALL, S., *Law-and-order news. An analysis of crime reporting in the British Press*, London, Tavistock, 1977, pp. 11-45.
- (3) Dit werd meermaals vastgesteld in inhoudsanalytische onderzoeken waarin de verschijningsfrequentie van de diverse delictsoorten in de gerechtelijke rubriek wordt vergeleken met de officiële politie- en misdaadstatistieken. Delicten die in het totale pakket officieel geregistreerde criminaliteit niet zo vaak voorkomen (zware geweldsdelicten, moord, doodslag), worden in de gerechtelijke berichtgeving opvallend overbenadrukt. Zie o.a.: ROSHIER, R.J., Crime and the press. In: *New Society*, september, 16, 1971, pp. 502-506; DAVIS, F.J., Crime news in Colorado newspapers. In: *American Journal of Sociology*, 57, 1952, pp. 325-330; VAN DIJK, J.J.M. & COENEN, A.W.M., *Misdaadverslaggeving in Nederland*, 's Gravenhage, WODC; 1976; GIJSELS, M., *Berichtgeving in de dagbladen als een aspect van beeldvorming over criminaliteit*, Licentiaatsverhandeling, KUL, 1982, pp. 217-229.

teit, Licentiaatsverhandeling, KUL, 1982, pp. 217-229.

(4) Volgens TUNSTALL zijn in een krantebedrijf 3 doelstellingen voortdurend in een onderlinge competitiviteit verwickeld: publieksdoel («audience goal»), advertentiedoel («advertising revenue goal») en het prestigiedoel («non-revenue goal»). Criminaliteitsberichtgeving is een «toegifte» aan het publieksdoel en onrechtstreeks aan het advertentiedoel (hoe meer lezers, hoe meer publiciteit). Marketingonderzoeken lijken deze stelling van TUNSTALL te bevestigen. De leesdichtheid van gerechtelijk nieuws is aanzienlijk. Zie: TUNSTALL, J., *Journalists at work*, Beverly Hills, Sage, 1971, pp. 49-55.

(5) Gerechtelijk nieuws neemt in de Vlaamse pers gemiddeld 2,5% van de redactionele oppervlakte in beslag. De criminele rubriek komt hierdoor qua volume na sport, reclame en internationaal nieuws, maar vóór buitenlandse en binnenlandse politieke berichtgeving. Wel dient aangestipt dat populaire kranten doorgaans hoger scoren in de categorieën gerechtelijk nieuws dan kwaliteitskranten. Zie: VAN DORMAEL, J., *Een morfologie van de Belgische Nederlandstalige dagbladen*, Licentiaatsverhandeling, KUL; GIJSELS, M., *Op. Cit.*; BERGHMAN, G. & GOETHALS, J., *Misdaadnieuws in Vlaamse dagbladen. Communicatie*, jrg. 8, nr. 3, 1978, pp. 8-9.

(6) Zie: VAN WERINGH, J., *Onrust is van alle tijden*, Amsterdam, Boom-Meppel, 1978, pp. 58-63; VAN DIJK, J.J.M., *Publieke opinie en misdaad*. In: *Justitiële verkenningen*, nr. 9, 1978, pp. 4-39.

(7) Voor een integrale weergave van de ranglijst, zie: DE MEYER, R., *De gerechtsjournalistiek in Vlaanderen*, Licentiaatsverhandeling, KUL, 1985, pp. 165-169.

(8) Voor een integrale weergave van de enquête, zie: DE MEYER, R., *Op. Cit.*, pp. 173-176.

(9) Zie TUNSTALL, J., *Op. Cit.*, pp. 110 e.v.

(10) Zie CHIBNALL, S., *Op. Cit.*, 1977; CHIBNALL, S., *The production of knowledge by crime reporters*, in: COHEN, S. & YOUNG, J., (eds.), *Op. Cit.*, 1981, pp. 451-458.

(11) CHIBNALL, S., *Op. Cit.*, 1977, op p. 108.

(12) Onder «sociale controle» verstaan wij: «... het geheel van beïnvloedingsprocessen waardoor een persoon of een groepering gestimuleerd of gedwongen wordt zich te conformeren aan een bepaald cultuurpatroon teneinde orde en stabiliteit in dit patroon te handhaven.» Uit: VAN PEYPE, D.C., *Sociale controle*, in: RADEMAKER, J., (ed.), *Sociologische grondbegrippen II*, Utrecht, Aula, 1981, op p. 214.

We maken een onderscheid tussen formele sociale controle-instellingen (o.a. politie en het justitieel apparaat) en informele sociale controle op het niveau van de interacties tussen mensen. Informele sociale controle wordt geconditioneerd door verwachtingen, voorstellingen en houdingen tegenover iets of iemand.

(13) SARLEE, W., *De invloed van de massamedia op de criminaliteit*, *Panopticon*, 1982, nr. 4, pp. 307-316, op p. 311.

(14) QUINEY, R., *The social reality of crime*, Boston, Little Brown, 1970, pp. 277-296.

(15) STEIN-HILBERS noemt het geheel van opvattingen en kennis van het publiek over criminaliteit «Alltagswissen über Kriminalität», dat in hoofdzaak door de media bepaald en gevormd wordt. Zie STEIN-HILBERS, M., *Kriminaliteit im Fernsehen*, Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1977.

(16) «De labelingtheoretici benadrukken de stigmatiserende effecten die uitgaan van een gerechtelijk optreden. Het vonnis is een publieke uitspraak die de veroordeelde voor de samenleving etiketteert («labelt») met negatieve kenmerken, waardoor zijn sociale kansen zeer sterk aangetast worden.» Uit: WALGRAVE, L., *De bescherming voorbij*, Antwerpen, Kluwer, 1980, op p. 59. Zie ook GEISS, G., *Identifying delinquents in the press*, in: DEXTER, L.A. & WHITE, D.M. (eds.), *Op. Cit.*, pp. 567-575; VON BECKER, P., *Straftäter und Tatverdächtige in den Massenmedien. Die Frage der Rechtsmässigkeit identifizierender Kriminalberichte*, Baden-Baden, Nomos, 1979.

(17) In *Hold-up, beeldvorming en beleid*, Leuven, Acco, 1975, toonden DUPONT, L. & PETERS, T., voortreffelijk aan hoe het beleid van het Ministerie van Justitie inzake hold-up niet ontsnapt aan de beeldvorming door de media over dergelijke delicten zodat een rationele criminele politiek bij voorbaat zwaar gehypothecerd wordt.

(18) STEIN-HILBERS, M., *Op. Cit.*, op p. 11.

(19) HALL, St., *Policing the crisis*, London, MacMillan, 1978, op p. 69. Zie ook: HALL, St., *The social production of news*, in: COHEN, S. & YOUNG, J., *Op. Cit.*, 1981, pp. 261-305.

(20) Zie o.a. ERIKSON, K.T., *Wayward Puritans. A study in the sociology of deviance*, New York, John Wiley & Sons, 1966; BREED, W., *Mass communication and socio-cultural integration*, in: DEXTER, L.A. & WHITE, D.M., (eds.), *People, Society and Mass Communications*, New York, The Free Press of Glencoe, pp. 183-202; HALL, S., *Op. Cit.*, 1978.

(21) COHEN, S., *Folk devils and moral panics*, St. Albans, Paladin, 1973.

(22) Zie omtrent deze thematiek FRANKE, H., *Van schavot naar krantekolom*, Amsterdam, Publikatiereeks Sociologisch Instituut, 1981.

(23) De herwaardering van de «macht van de media» vormt het centrale thema bij CURRAN, J., GUREVITCH, M. & WOOLLACOTT, J., *The study of the media: theoretical approaches*, in: GUREVITCH, M., (ed.), *Culture, Society and the media*, London, Methuen, 1982, pp. 11-29.

(24) Parlementaire Bescheiden, Kamer van Volksvertegenwoordigers, zitting 1984-1985, nr. 1 123/1, Wetsvoorstel betreffende de bescherming van de privacy van verdachten, ingediend door mevr. SMET en de heer SUYKERBUYK, 31 januari 1985: «Art. 453bis. — Communicatiemediën die berichten over personen die voor een misdrijf worden vervolgd, mogen de identiteit van deze personen niet bekend maken. Dit verbod geldt tot aan de veroordeling. Inbreuken worden gestraft met een gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met een geldboete van 20 F of met één van beide straffen».

(25) Voor een grondiger bespreking van de juridische aspecten van het identificeren van verdachten in persartikels, zie: DE MEYER, R., *Op. Cit.*, pp. 111-121 en pp. 147-150. Zie ook: VON BECKER, P., *Op. Cit.*, 1979; VANDENBERGHE, H., *Gemeenrechtelijke aansprakelijkheid voor geschreven persbijdragen*, in: NEELS, L., (ed.), *Mediarecht 1983*, Antwerpen, Kluwer, 1983, pp. 5-35; LANGERWERF, E., *(Geen) namen noemen*, Antwerpen, Centrum voor Rechtssociologie, UFSIA, 1984.